

ABSOLWENCI WYDZIAŁU PRAWA UAM W ORGANACH WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Komunikat zawiera zestawienie faktów i danych dotyczących absolwentów Wydziału Prawa Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, zatrudnionych w wymiarze sprawiedliwości na terenie województwa zielonogórskiego w latach 1945 - 1969.

Ze względu na brak opracowań dotyczących organizacji sądownictwa na Ziemi Lubuskiej, ustalenia opierają się wyłącznie na materiałach archiwalnych: archiwów Sądu Wojewódzkiego, Prokuratury Wojewódzkiej, Zarządu Okręgu Zrzeszenia Prawników Polskich, Wojewódzkiej Izby Adwokackiej, wywiadach własnych z organizatorami sądownictwa w okresie tworzenia zrębów polskiej administracji państwowej oraz zestawieniach własnych¹. Fragmentaryczny materiał, jaki zdołano zebrać, nie pozwala na pełną ocenę roli i funkcji absolwentów UAM w procesach kształtowania socjalistycznej praworządności.

Pierwsze sądy w Polsce Ludowej rozpoczęły działalność niezwłocznie po ogłoszeniu Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, w którego składzie powołano także Resort Sprawiedliwości. Już w 1944 r. zorganizowano ponad 100 sądów. W połowie 1946 r. sieć sądów obejmowała cały kraj². W sierpniu 1945 r. utworzono pierwsze sądy na Ziemi Lubuskiej, Sąd Okręgowy w Gorzowie oraz trzy sądy grodzkie. We wrześniu 1945 r. uruchomiono Sąd Grodzki w Zielonej Górze. Pierwsze rozprawy sądowe w Sądzie Grodzkim w Zielonej Górze odbyły się we wrześniu 1945 r. W październiku 1945 r. uruchomiono Sąd Okręgowy w Zielonej Górze, który pierwsze rozprawy przeprowadził już w listopadzie 1945 r. W maju 1946 r. zorganizowano Sądy Grodzkie: w Gubinie, Krośnie i Głogowie z siedzibą w Nowej Soli oraz Sąd Okręgowy w Nowej

¹ Dokumentacja dotycząca spraw organizacyjnych podlega likwidacji po 10 latach, natomiast akta osobowe są przesyłane na wypadek przeniesienia lub wystąpienia ze służby do innych sądów, prokuratury względnie izb adwokackich. Znaczna fluktuacja kadry w latach ubiegłych niezwykle utrudnia zebranie dokładnych danych liczbowych.

² Dane mgr Zdzisława Zięby, dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia Ministerstwa Sprawiedliwości, w: *Przygotowanie i rozwój kadr sądownictwa Polski Ludowej*.

Soli, który zasięgiem działania obejmował powiaty Głogów i Nową Sól, należące — według ówczesnego podziału administracji terenowej — do Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu i województwa wrocławskiego.

W sądach okręgowych i apelacyjnych działały jednocześnie prokuratury podległe Ministrowi Sprawiedliwości³.

Organizacją Sądów Okręgowych w Gorzowie Wlkp. i Zielonej Górze kierował jako prezes Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, absolwent UAM, obecny prezes Sądu Najwyższego, Zygmunt Opuszyński, odznaczony Oficerskim Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski i orderem Sztandaru Pracy II klasy.

Organizatorami wszystkich trzech pierwszych sądów okręgowych i pierwszymi ich prezesami byli absolwenci UAM, a także pierwszym prokuratorem na Ziemi Lubuskiej był absolwent tej uczelni.

Pierwszym prezesem pierwszego na tych ziemiach Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. był Teofil Krych. Nominację na pierwszego prezesa Sądu Okręgowego w Zielonej Górze otrzymał Stanisław Matczyński odznaczony w 1948 r. Złotym Krzyżem Zasługi za organizację sądownictwa na terenie Ziem Zachodnich oraz w 1969 r. Kawalerskim Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski.

Organizację pierwszego Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli i stanowisko pierwszego prezesa tego sądu powierzono Stefanowi Radajewskiemu. Pierwszym prokuratorem był Władysław Morkowski.

Kierownikami pierwszych sądów grodzkich także byli absolwenci UAM, kierownikiem Sądu Grodzkiego w Zielonej Górze mianowano Teodora Pawlickiego, Sądu Grodzkiego w Sulechowie — J. Rymaszewskiego, Sądu Grodzkiego w Gubinie — Mieczysława Piosika, odnanzonego Kawalerskim Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski, a Sądu Grodzkiego w Krośnie Odrzańskim — Antoniego Lorka.

Pierwszymi adwokatami (absolwentami UAM) działającymi na terenie województwa zielonogórskiego byli: Walerian Marian Zieliński (od 16 sierpnia 1945 r.) w Gorzowie Wlkp., Antoni Wojtowicz (od 21 stycznia 1946 r.) w Nowej Soli, Florian Konieczny (od 15 lutego 1946 r.) w Gorzowie Wlkp., Edward Głowacki (od 17 lipca 1946 r.) we Wschowie, Paweł Adamski (od 12 października 1946 r.) w Gorzowie Wlkp., Teodor Sowiński (od 12 października 1946 r.) w Nowej Soli, Roman Łaniecki (od 4 października 1947 r.) w Nowej Soli. Do czasu powołania województwa zielo-

³ Ustawa Konstytucyjna z 18 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej proklamowała „przejęcie przez sądownictwo powszechne całego wymiaru sprawiedliwości”. Wyodrębnienie prokuratury z organizacyjnej struktury Ministerstwa Sprawiedliwości i stworzenie samodzielnego organu podporządkowanego Radzie Państwa nastąpiło na mocy ustawy z 20 lipca 1950 r. o prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 38, poz. 346).

nogórskiego i Wojewódzkiej Izby Adwokackiej w Zielonej Górze wymienieni adwokaci należeli do Wojewódzkiej Izby Adwokackiej w Poznaniu, z wyjątkiem adwokata Teodora Sowińskiego i Romana Łanieckiego, którzy należeli do Izby Adwokackiej we Wrocławiu.

Część prawników działała od 16 listopada 1945 r. w Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Dz. U. nr 53, poz. 302 z 1945 r.). Grupa ta nie jest obecnie nigdzie ewidencjonowana. W latach czterdziestych w wymiarze sprawiedliwości pracowało około 50 absolwentów UAM, w tym 26 sędziów, którzy studia ukończyli przed 1939 r.⁴ Kadra ta podjęła zadanie o historycznym znaczeniu — czynnego udziału w modelowaniu, w polskich warunkach, nowego życia społecznego i gospodarczego w sposób harmonizujący interesy narodowe z interesami wspólnoty państw socjalistycznych. Postawa, kwalifikacje, aktywność oraz polityczna i społeczna dojrzałość większości kadry prawniczej działającej w tym okresie na Ziemi Lubuskiej, pozostawiły trwałe wartości także w procesie wychowawczego oddziaływania sądów. Zadania prawników w odnowie porządku prawnego nie mogły ograniczać się do samej tylko pracy zawodowej.

Gmachy sądów pomieckich leżały w gruzach, bądź były zdewastowane w znacznym stopniu. Obok trudności kadrowych zasadniczym problemem był brak pomieszczeń i sprzętu. Urządzenie budynków sądowych zależało od zapobiegliwości i staranności organizatorów. Niezależnie od konieczności organizowania niezbędny był wkład w postaci pracy fizycznej. Czas pracy wyznaczały granice fizycznej wytrzymałości ludzi.

Jedną z cech specyfiki regionu w latach powojennych to wielomilionowe przemieszczenia ludności, wynikłe ze zmian terytorialnych Polski, olbrzymia migracja ze wsi do miast powodująca dezintegrację środowisk społecznych — sąsiedzkich, rodziny — a w konsekwencji osłabienie ich funkcji wychowawczo-kontrolnych. Ta specyfika regionu w procesie przekształcania się tradycyjnych więzi społecznych także rodziła zaburzenia w przestrzeganiu zasad współżycia.

Sytuacja kadrowa sądownictwa w tym okresie była zła na terenie całego kraju, a na terenie Ziemi Zachodnich i Północnych w szczególności. Wiele etatów sędziowskich i prokuratorskich nie było obsadzonych. Działająca kadra pracowała w niezwykle trudnych warunkach⁵.

⁴ S. Matczyński, kierownik PBN w Zielonej Górze — wywiad. Archiwum Sądu Wojewódzkiego; L. Grzybowski, adwokat — wywiad. Archiwum Prokuratury Wojewódzkiej.

⁵ Podejmowane środki zaradcze natury prawno-administracyjnej nie likwidowały braków kadrowych. Dekret z 4 listopada 1944 r. (Dz. U. nr 11, poz. 58) obowiązujący do czasu wytyczenia nowych granic okręgów sądowych na terenie całego państwa, przewidywał możliwość przenoszenia sędziów bez ich zgody do innego równorzędnego sądu. Dekretem z dnia 22 lutego 1946 r. (Dz. U. nr 9, poz. 265) wpro-

Podejmowano działania profilaktyczne, wymierzone przeciwko osłabieniu dyscypliny społecznej i wzrostowi przestępczości gospodarczej. Przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu wynosiły około 30% ogólnej liczby.

Jedną z form działania były (i są nadal) spotkania ze społeczeństwem, mające na celu nie tylko zbliżenie organów wymiaru sprawiedliwości do społeczeństwa, ale przede wszystkim wyjaśnienie wątpliwości je nurtujących. Przy sądach grodzkich działały od połowy 1946 r. komisje popularyzacji prawa. Kierownikami komisji byli absolwenci UAM, pełniący funkcje kierowników sądów grodzkich. Odczyty miały szeroką skalę tematyczną np.: co to jest prawo? Manifest lipcowy z 1944 r., Mała Konstytucja z 1947 r. i inne ustawy ustrojowe, reforma rolna, nacjonalizacja przemysłu, prawo pracy, ogólne zasady prawa karnego.

Z odczytami docierano do szkół średnich, związków zawodowych i organizacji społecznych. Zadaniem popularyzacji było również zaznajomienie z prawem nowych sędziów ludowych — ławników⁶. Społeczna funkcja popularyzacji prawa była uznawana za ważny czynnik w procesie kształtowania nowego społeczeństwa. Zadanie to realizowało także Zrzeszenie Prawników Polskich. Do czasu utworzenia województwa działały dwa koła terenowe: w Gorzowie Wlkp. i w Zielonej Górze.

W 1950 r., jednocześnie z powołaniem Sądu Wojewódzkiego, powstaje Zarząd Okręgu ZPP. Sekcją popularyzacji prawa w Zarządzie Okręgu ZPP kierują absolwenci UAM⁷.

Ze sprawozdań kół ZPP dotyczących ilości odczytów, prelekcji i spotkań wynika, że każdy sędzia lub prokurator brał udział w pracach społecznych tego rodzaju parę razy w miesiącu⁸.

W skład Zarządu ZPP (składającego się z 5 - 6 osób) wchodziło z reguły 2 - 3 absolwentów spośród prokuratorów, sędziów i adwokatów. W składzie plenum działała zawsze niemal połowa absolwentów z kadry kierowniczej. Członkami ZPP byli w zasadzie wszyscy absolwenci UAM.

W końcu lat czterdziestych i na początku pięćdziesiątych do sądów i prokuratury w okręgu zielonogórskim napływali absolwenci szkół prawniczych, początkowo z Wrocławskiej Szkoły Prawniczej, a następnie

wadzono dla obywateli polskich, mających kwalifikacje do objęcia stanowisk sędziowskich, obowiązek zarejestrowania się w sądzie grodzkim swego miejsca zamieszkania, w ciągu miesiąca od daty wejścia w życie dekretu, a dla osób przebywających za granicą w ciągu miesiąca od powrotu do kraju. Minister Sprawiedliwości został uprawniony do powoływania tych osób w drodze zarządzenia do pracy we władzach wymiaru sprawiedliwości na okres nie dłuższy niż rok (okres ten mógł być przedłużony o dalszy rok).

⁶ Popularyzacją prawa kierował Departament Szkolenia i Popularyzacji Prawa Ministerstwa Sprawiedliwości.

⁷ Kierownikiem sekcji był wiceprezes Sądu Wojewódzkiego, S. Matczyński.

⁸ Archiwum Zarządu Okręgu ZPP.

z Warszawskiej Szkoły Prawniczej im. Duracza. Kierowniczą rolę w wymiarze sprawiedliwości sprawowała w tamtym okresie ówczesna kadra, pełniąca funkcje prezesów sądów okręgowych, sędziów okręgowych, kierowników sądów grodzkich, prokuratorów. Udział Zarządu Okręgu ZPP w Zielonej Górze w akcji konstytucyjnej 1952 r. został wysoko oceniony przez Wydział Propagandy Oświaty i Kultury KW PZPR⁹. W akcji działało 29 absolwentów UAM w charakterze prelegentów. Ogólna liczba prelegentów działających w ramach Zarządu Okręgu ZPP wynosiła 71. Wygłoszono ponad 120 prelekcji w środowiskach miejskich i na seminariach powiatowych kół prelegentów¹⁰. Tematem prelekcji był projekt Konstytucji, ze szczególnym uwzględnieniem praw i obowiązków obywateli.

Akcje przedwyborcze poprzedzające wybory do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej były szczególnie doceniane przez członków ZPP, działających w porozumieniu z Komitetami Frontu Jedności Narodu — w akcjach odczytowych i komitetach wyborczych.

Prawnicy z grupy poznańskiej byli reprezentowani w każdej kadencji radnych rad narodowych, byli członkami komisji wojewódzkich, miejskich i powiatowych rad narodowych. W ramach współpracy z radami narodowymi ZPP wprowadziło szkolenie członków kolegów administracyjnych. Absolwenci UAM uczestniczyli jako przedstawiciele Zarządu Okręgu ZPP w posiedzeniach komisji sejmowych, krajowych naradach naukowo-badawczych Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii.

W latach 1957 - 1959 działają w Społecznym Komitecie Pomocy Repatriantom przy PCK. Znaczny udział środowiska prawniczego odnotowano w pomyślnie przeprowadzonej akcji rehabilitacyjnej¹¹. Organizowane przez Zarząd Okręgu ZPP dyskusje, prelekcje i odczyty stworzyły w środowisku możliwość bezpośrednich kontaktów z członkami komisji kodyfikacyjnych prawa i wybitnymi przedstawicielami nauk prawnych, w tym również z profesorami Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu¹².

Studium Prawno-Społeczne działające w okresie 1959 - 1960 obejmowało swym zasięgiem Zieloną Górę i Gorzów Wlkp. Uczestnikami kursu byli pracownicy administracji i księgowości jednostek gospodarki uspołecznionej. Duża frekwencja i znaczny stopień percepcji wiedzy uczestników były miarą społecznej użyteczności tego kursu. Wśród organizatorów i wykładowców byli absolwenci UAM. Dużą popularnością

⁹ Pełnomocnikiem akcji był SSW Edward Sporny.

¹⁰ Archiwum ZPP.

¹¹ Archiwum Sądu Wojewódzkiego.

¹² Archiwum ZPP.

i uznaniem całego społeczeństwa w województwie zielonogórskim cieszyły się poradnie prawne prowadzone przez koła ZPP we wszystkich powiatach. Poradnictwo bezpłatne stało się tradycją. Koła ZPP współdziałają w zakresie poradnictwa z komisjami alimentacyjnymi Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej również za pośrednictwem zespołów adwokatów, prowadzących sprawy alimentacyjne na zasadach kredytowych¹³.

W połowie lat pięćdziesiątych zaczęły napływać na aplikację do sądów i prokuratury młode kadry z dyplomami uniwersyteckimi: 50% młodzieży to absolwenci UAM. Grupa poznańska wykazuje również obecnie dużą aktywność społeczną i zawodową. W wymiarze sprawiedliwości na terenie województwa zielonogórskiego pracuje według stanu na dzień 31 grudnia 1969 r. 469 prawników, w tym 189 absolwentów UAM¹⁴. Sądy województwa zielonogórskiego zatrudniają 91 sędziów i 20 aplikantów, w tym 43 absolwentów; funkcje sędziego sądu wojewódzkiego pełni 8 absolwentów, sędziego okręgowego sądu wojskowego — 1, sędziego sądu powiatowego — 15, asesora — 7 absolwentów. Pozostali absolwenci (12) odbywają aplikacje.

Stanowiska kierownicze obejmuje w tej grupie 11 absolwentów: prezesa sądu wojewódzkiego, wiceprezesa sądu wojewódzkiego, kierownika państwowego biura notarialnego, prezesów sądów powiatowych, wizytatorów względnie przewodniczących wydziałów.

Odnaczenia państwowe posiada czterech sędziów (absolwentów), w tym 1 Kawalerski Krzyż Orderu Odrodzenia Polski, 2 Złote Krzyże Zasługi, 2 Srebrne Krzyże Zasługi. Trzech sędziów Sądu Wojewódzkiego ukończyło studia przed 1939 r. W okręgu Prokuratury Wojewódzkiej w Zielonej Górze działa ogółem 75 prokuratorów i 21 aplikantów, w tym 44 absolwentów: funkcje podprokuratora wojewódzkiego pełni 11 absolwentów, funkcje prokuratora powiatowego — 7 (szefów prokuratury). Odnaczonych zostało 8 prokuratorów, w tym 2 Kawalerskie Krzyże Odrodzenia Polski, 3 Złote Krzyże Zasługi, 3 Srebrne Krzyże Zasługi. Studia w okresie przedwojennym ukończył jeden prokurator.

W Wojewódzkiej Izbie Adwokackiej w Zielonej Górze działa 38 absolwentów i 2 aplikantów na ogólną liczbę 93 wpisanych na listę adwokacką. Spośród 38 adwokatów (absolwentów) 11 wykonuje obecnie funkcje radców prawnych. 16 adwokatów (absolwentów) ukończyło studia przed 1939 r. Odnaczonych zostało 5 adwokatów — 2 Złote Krzyże Zasługi, 2 Srebrne Krzyże Zasługi, 1 Brązowy Krzyż Zasługi. Komenda Wojewódzka MO zatrudniała w 1969 r. 8 absolwentów, w tym jeden ukończył studia w roku 1958, a siedmiu w 1968 r. W Okręgowej Komisji

¹³ Archiwum Wojewódzkiej Izby Adwokackiej w Zielonej Górze.

¹⁴ Zestawienie własne.

Arbitrażowej w Zielonej Górze pracuje jeden absolwent UAM — prezes OKA odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Na listę radców prawnych w Okręgowej Komisji Arbitrażowej w Zielonej Górze wpisano 160 radców prawnych, w tym 56 absolwentów UAM, dwóch radców prawnych ukończyło studia przed rokiem 1939; 15 radców prawnych wyróżnia się aktywną postawą społeczną, pełniąc funkcje kierownicze w organizacjach społecznych i politycznych.

Wiele organizacji społecznych i kulturalnych ma w swych szeregach prawników — absolwentów UAM, którzy swą aktywnością przyczynili się do ożywienia czy pogłębienia działalności tych organizacji, np.:

- w Towarzystwie Rozwoju Ziem Zachodnich działa 6 absolwentów, w tym przewodniczący Towarzystwa,
- w Wojewódzkim Froncie Jedności Narodu 3 absolwentów, w tym przewodniczący Zespołu Komisji Pojednawczej,
- w Towarzystwie Wiedzy Powszechnej — 47.

Na uwagę zasługuje działalność absolwentów w Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Zielonej Górze. Funkcje przewodniczącego i sekretarza sprawują absolwenci. W skład plenum OKBZH wchodzi 20 prawników działających w dwóch zespołach tematycznych:

- w zespole dochodzeniowo-śledczym 19,
- w zespole badawczo-dokumentacyjnym 1.

Absolwenci sprawują funkcje kierownicze w 6 delegaturach OKBZH, działających na terenie województwa zielonogórskiego. Na podstawie analizy akt postępowań śledczych OKBZH w Zielonej Górze, przeprowadzonych w latach 1964 - 1969, zakwalifikowano 25 spraw do przekazania organom ścigania Niemieckiej Republiki Federalnej (do centrali w Ludwigsburgu)¹⁵.

Prace dochodzeniowo-śledcze w roku 1968 objęły 79 spraw. W 34 sprawach wydano postanowienia o wszczęciu śledztwa. W 1969 r. zespół dochodzeniowo-śledczy zakończył 21 spraw, w tym 15 przekazano zespołowi śledczemu w Poznaniu. Nakład pracy zespołu dochodzeniowego obrazują następujące liczby: w 1969 r. przesłuchano 229 świadków oraz załatwiono 97 spraw w drodze pomocy prawnej dla innych komisji.

Zmiany społeczno-ekonomiczne i zmiana klasowego charakteru państwa zdecydowały o poważnym spadku przestępczości w takich dziedzinach naruszeń prawa jak: zabójstwa, ciężkie naruszenia ciała, napady z bronią, zamachy skierowane przeciwko państwu i jego ustrojowi.

Kryterium oceny pracy zawodowej prawników są dane statystyczne. Okręg zielonogórski od I półrocza 1959 r., zatem przez okres 10 lat, jest na jednym z czołowych miejsc (I, II względnie III) w kraju pod względem

¹⁵Archiwum OKBZH.

szybkości postępowania. Można więc stwierdzić, że absolwenci Wydziału Prawa UAM w Poznaniu w poważnym stopniu zasilają kadrowe organy wymiaru sprawiedliwości województwa zielonogórskiego, wnosząc swój istotny wkład w rozwój ludowej praworządności oraz kształtowanie socjalistycznych norm współżycia społecznego.